

نگاهی بر اسناد تاریخی، سکه مکشوفه و آزمون (سفال ملات) شهر حریره کیش

احمد کبیری

● سکه طلائی مکشوفه:

● ماده تاریخ گچبری مکشوفه (در حین حفاظت)

● سالیابی سفال درون ملات و آزمون ملات

حک گردیده است. متن داخل مربع‌ها دارای پنج سطر و چهار سطر در فوق اضلاع مربع دیده می‌شود.

بر روی بعضی از کلمات دایره برجسته که در وسط آن دایره‌ای دیگر همانند سکون قرار دارد، جمعاً بر پشت و روی سکه تعداد پانزده دایره قابل رؤیت است.

متن سکه با حضور استاد گرامی آقای مهندس شیرازی، آقای کریمیان، آقای مهندس فرهنگی و سپس با مراجعه به بخش سکه موزه ملی سرکار خانم عسگری و آقای عبدالله قوچانی مورد بررسی و سپس قرائت گردید.

سکه مکشوفه دارای $2/9$ سانتیمتر قطر و دارای $2/6$ گرم (یک مثقال) وزن می‌باشد و یکی از سکه‌های منحصر به فرد و نادری است که از شهر حریره کیش به دست آمده است: (قبلاً یک عدد سکه طلائی در کاوشهای ۱۳۷۱ به دست آمده است).

● متن روی سکه به شرح زیر قرائت گردید:

بسم الله الرحمن الرحيم

والحمد لله و هو حسبي

و به نتايد و نعتصم

لا حول و لا قوة الا

بالله العلي العظيم .

حاشیه بالا: الامير الاحد

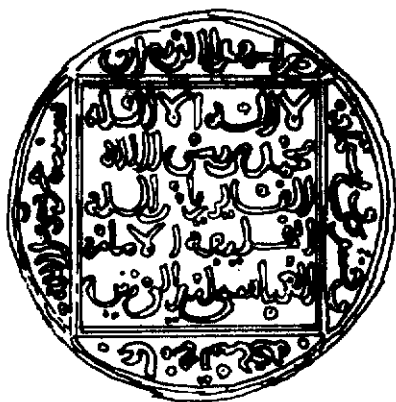
در بهار سال ۱۳۷۷ در پی آغازی مجدد به اتفاق آقای مهندس عادل فرهنگی پس از چند سال توقف و بر اساس مسئولیت تفویض شده به هنگام مرمت و سامان‌دهی مانده‌های دیوار بخش شمالی مشرف به جاده جدیدالاحداث ساحلی، یک عدد سکه طلا کشف گردید. این سکه بر اثر فشار وارد شده در چند جهت دارای کوب و برجستگی به رویه و پشت سکه می‌باشد (یک طرف سکه برجسته است طرف دیگر گردرفتنی دارد)

بر رویه و پشت سکه به مرکز دایره مرکزی با دو خط تزئینی دیده می‌شود. رئوس چهار وجه مربع به لبه دایره سکه منتهی می‌گردد.

لبه سکه دارای تزئینات دایره‌های برجسته کوچک می‌باشد، این دواير برجسته به وسیله خط دایره دورادور اضلاع گردیده است.

دایره‌های برجسته تزئینی برجسته در بعضی نقاط قابل رویت و در بعضی نقاط محو می‌باشد. لازم به یادآوری است که به هنگام ضرب سکه از سر سکه استفاده می‌شده و سر سکه بر روی فلز با ضربه‌ای که به آن وارد می‌شده اثر حکاکی را نمودن در آن ساخته حال چنانچه دقت ضرب سکه به علت تعداد کمتر می‌شده است که بر روی اغلب سکه‌ها ملاحظه می‌گردد، لذا بخشی از اثر اثر ضرب خارج از سکه قرار می‌گرفته است.

متن کلمات دو روی سکه هر کدام دو بخش است: بخش اصلی داخل مربع و بخش دیگر در حاشیه سکه حد فاصل اضلاع مربع و لبه سکه

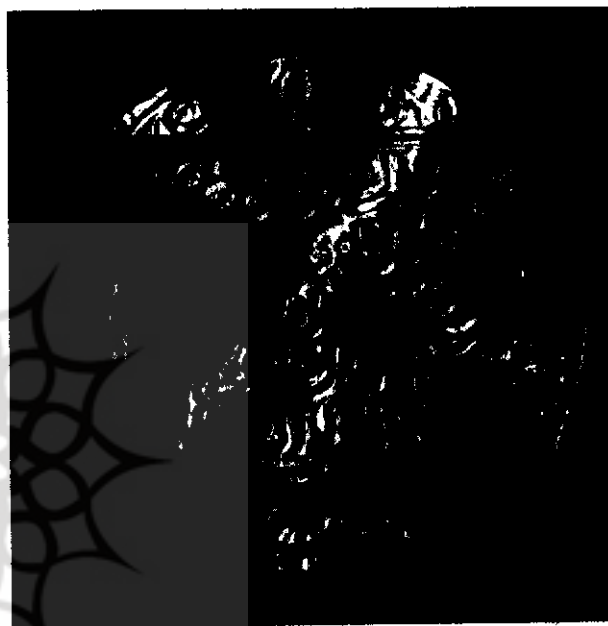
پشت سکه

پشت سکه

روی سکه

روی سکه

حاشیه چپ: حرسهاالله
حاشیه پایین: عامی تسعة

حاشیه راست: و عشرين و ستمائه

در حاشیه رویه سکه از ابو موسی عمران فرزند یکی از امراء مرشدین با لقب مؤید بالله نام برده شده است. در پشت سکه همانطور که در بالا قرائت گردید پس از ذکر لا اله الا الله و محمد رسول الله از خلیفه عباسی و امیرالمومنین نکر می‌گردد. در حاشیه ضرب سکه را به شهر سبته و سال ضرب سکه ۶۲۹ هجرت شده است.

با استناد به متون تاریخی ابو موسی در شهر سبته بیا خاسته و بنام

حاشیه چپ: مؤید بالله ابو
حاشیه پایین: موسی عمران بن
حاشیه راست: الامراء المرشدین
● متن پشت سکه داخل مربع:

لا اله الا الله

محمد رسول الله

الخلیفة الامام

العباسی امیرالمومنین

حاشیه بالا: ضرب بهذا الدینار

خود سکه ضرب می‌نماید و احتمالاً سکه مذکور به عنوان یادبود ضرب شده است. هر چند در روی دیگر سکه لقب «ایمه عباسی ذکر گردیده می‌توان این سکه را جزء سکه‌های منحصر به فرد ضرب شده در شهر سبته در (شمال مراکش) یاد کرد. و بنا به ضوابط در پیوست گزارش بررسی متون تاریخی در خصوص شهر سبته آورده شده است.

با مروری بر پیشینه تاریخی جزیره شیبس بااستناد نوشته‌های مورخین اطلاعات ما از سده‌های سوم هجری به بعد به صورت مکتوب باقی مانده است. پس از سیراف شهر تجاری و مرکزیت کیش درمی‌آید. ساخت و سازها و خانه‌های چند طبقه با دانات کهن شهری نشان از ازدیاد جمعیت و تراکم و تردد در این مرکز تجاری بوده است. در باب گلستان در گفتگوی شیخ اجل سعدی و بازرگانان چنین آمده است.

«بازرگانی را دیدم که صد و پنجاه شتر را از داشت و چهل بنده و خدمتکار، شبی در جزیره کیش مرا به حجره خویش درآورد همه شب نیازمند از سخنهای پریشان گفتن که فلان را فرست به ترکستان است و فلان بضاعت به هندوستان و این قبایله فلان را فرست است و فلان چیز را فلان ضمین گفتی خاطر اسکندریه دارم که هه این خوشتر بازگفتی نه که دریای مغرب (یعنی دریای مدیترانه) مشوش است سعیدیا سفری دیگر در پیش است که اگر آن کرده شود به قیام عمر خویش بگوشه‌ای بنشینم گفتم آن کدام سفر است گفت گوگرد پارسی خواهم بردن به چین که شنیدم قیمتی عظیم دارد و آنجا کاسه چینی به روم آرم دیبای رومی به هند و فولاد هند به حلب و آئینه حلبی به یمن و بُرد یمانی به پارس و زان پس ترک تجارت کنم و به دکانی بنشینم انصاف ازین ماخلویا چندان فرو گفت که بیش طاقت گفتن ندارد گفت ای سعدی تو هم سخنی بگویی از آنها که دیده و شنیده گفتم:

آن شنیدستی که در اقصای غور بار بار باغری بیفتاد از سطور گفت چشم تنگ دنیا دوست را یا قدامت پیر کند یا خاک گور در محاوره سعدی و بازرگانان از اسامی کشتی‌های تجاری و شهرها ذکری بیان می‌گردد که بی شک با کیش در ارتباط بوده و کالاهای تجاری بدان حمل و سپس صادر می‌گردیده است.

صاحب تاریخ و صاف به سال ۸۷۱ هـ. ق. مخصوص بازرگانان در کیش می‌نویسد: «جزیره قیس یکی از بزرگ‌ترین بزرگ فارس است بازرگانان از هندو چین و ترکستان و مصر و شام و قیروان به آنجا

وارد می‌شدند و کالاهای خود عرضه می‌دارند.»^(۲) مرآوده دیگر کشورهای عربی به علت گسترش مرکز تجاری کیش را می‌توان به استناد متون تاریخی ذکر نمود. شهر سبته در سمت راست تنگه جبل الطارق قرار دارد. با توجه به ذکر باب تجاری با مراکش و دیگر شهرها از جمله روم، خط دریایی و عبور کشتی‌ها کالاهای تجاری را حمل و در نقاطی که در متون تاریخی هم از آن ذکری به میان آمده تخلیه و بارگیری کالاها و مسافرین انجام می‌گرفته، اگر از شمال مراکش یک راه دریایی را به طرف کیش در نظر بگیریم با استناد به متن ادیب شهاب‌الدین معروف به و صاف الحضرة (به تاریخ ۸۷۱ هـ) پس از دمر هندوستان و سند و چین و ترکستان و مصر و شام از قیروان هم یاد می‌کند، که تجار از این نقاط به کیش وارد می‌شدند.

قیروان در جنوب شهر تونس و در نزدیکی ساحل دریای مدیترانه پس از شهر سبته قرار دارد وجود نقاطی چون طرابلس و بندر اسکندریه نقطه دیگر دریایی بوده که کشتی‌ها از مجاورت آنها عبور می‌کرده‌اند. به نظر می‌رسد ادامه راه از طریق اسکندریه و دریای سرخ و جده و یمن (بنا به گفته بازرگانان در گلستان سعدی از یمن نام برده شده) که ادامه آن به طرف دریای عمان و پس از عبور از تنگه هرمز به سوی کیش طی طریق می‌شده است. و سکه یاد شده از شهر سبته احتمالاً از چنین مسیری به کیش رسیده است. راه دومی امتعه و کالاهای تجاری را از طریق خشکی شام در سوریه امروزی و (میان رودان) عراق سپس از طریق بصره از راه دریا به کیش منتهی می‌شده است.

البته راههای چین و ترکستان شهرهای خود راهی دیگر است که از طریق دریا و خشکی می‌توانسته به کیش منتهی گردد. به هر روی بخش عمده تجارت و صادرات و واردات در کیش از این راهها میسر بوده است. آثار معماری و شهرسازی کیش که امروزه حدود ۱۲۰ هکتار نقشه برداری شده حاکی از گستره شهری و معماری بوده است. چنین تردد بازرگانی و تجاری و سفر از طریق اروپا و آفریقا، آسیا و هند و چین و و ساحل جنوبی خلیج فارس به کیش را ممکن می‌نموده است.

در آذرماه سال ۱۳۷۷ ش نمونه ملات به همراه سفال درون آن از خانه مکشوفه شهر حریره کیش برداشت گردید. (۳) ضمن هماهنگی قبلی با پژوهشکده حفاظت و مرمت نمونه انتخابی طی نامه‌ای جهت آزمون ارسال گردید. هدف انجام آزمایش و دستیابی به تاریخ

گذاری تجزیه ملات با استفاده از دستگاه ترمولومینسانس (سالیابی) بود. با مراجعه به سرکار خانم‌ها بحرالعلوم و دورعلی نتیجه آزمون انجام یافته طی نامه‌ای به معاونت حفظ و احیاء ارسال گردید.

آزمایشگاه پس از آزمون و صرف وقت نتیجه را به شرح زیر اعلام و گزارش تهیه شده عیناً آورده خواهد شد. نتیجه آزمون تاریخ 70.2 ± 45 را اعلام، ضمن قرائت نتیجه آزمایش بیکباره حفاظت گچ‌بریهای مکشوفه سال ۱۳۷۱ در نظر تداعی گردید. گچ‌بریهای مکشوفه در محوطه شمالی فضای سبز ورودی شهر حریره که در معرض دید جهت پاره‌یابی قرار داشت ناگزیر از تحریر این چند سطر در ارتباط با مقایسه تاریخی به شرح زیر گذشتیم.

در خدمت استاد گرامی جناب آقای مهندس شیرازی، مهندس فرهنگی، محسن احمدی‌نیا جهت حفاظت و جلوگیری از فرسایش گچ‌بریها اقدام به ساخت محلول ۵٪ پارالوئید گردید و این امر یعنی آغشته نمودن پوشش حفاظتی جهت جلوگیری از تخریب آنها ضروری به نظر می‌رسید. (قبلاً محلول پارالوئید، اکسیلامون به همین منظور از آزمایشگاه مرکزی تحویل و به جزیره حمل گردیده بود) (۴) در حین اجرای عملیات حفاظتی به دو قطعه گچ‌بری تزئینی کتیبه‌دار برخورد گردید. با دقت تاریخ اربع عشر و سبعمائه قرائت گردید (۷۱۴ هجری) با اختلاف اندکی نسبت به آزمون انجام یافته از نمونه ملات و سفال درون آن و تاریخ به دست آمده از گچ‌بری که از مجاورت خانه مکشوفه در شهر حریره به دست آمده بود، بیان آن ضروری به نظر می‌رسید (به هنگام اجرای عملیات حفاظتی با مواد یاد شده خطوطی بر روی قطعه گچ‌بری ملاحظه و قرائت گردید) لازم به ذکر است که بدنه‌های خانه

مکشوفه با مایع تهیه شده حفاظت گردید. نکته قابل توجه گچ‌بریها مکشوفه در حوزة شرقی خانه یاد شده به دست آمده که به سال ۱۳۷۱ ته رنگ یک مناره و چند پله شناسایی گردید. که احتمال وجود بنای ارزشمندی که دارای چنین گچ‌بری بوده است را می‌دهد. آرزومند است که توضیحات کاوش و همچنین تزیینات معماری و گچ‌بریهای مکشوفه در کتاب یا مقاله‌ای توسط آقای محمود موسوی چاپ و منتشر گردد.

کشف سکه طلایی و آزمون انجام یافته، تاریخ کتیبه دار گچ‌بریها حاکی از اسناد تاریخی معتبری هستند که تا کنون به دست ما رسیده است. هر چند متون تاریخی مکتوب موجود خود شرح مفصلی از راهها و معماری و شهرسازی و باب تجاری و سیر و سفرها از اقصی نقاط دنیای آن روز به کیش را بیان می‌دارند. راهی که امروزه با نام «راه ابریشم» برای آن همایش‌ها برگزار می‌گردد.

حاشیه:

- ۱- کلستان سعیدی: باب سوم، ص ۱۰۴-۱۰۵ از روی نسخه تصحیح شده مرحوم محمدعلی فروغی، مطبوعات پیروز.
- ۲- تحریر تاریخ و صاف، ادیب شهاب‌الدین عبدالله بن فضل شیرازی به قلم عبدالعزیز آیتی از روی آخرین نسخه به سال ۸۷۱، ص ۱۰۰-۱۰۱-۱۰۲.
- ۳- کشف خانه اعیانی، توسط سرپرست هیئت کاوش آقای محمود موسوی، سال کاوش (۷۱-۱۲۷).
- ۴- پارالوئید ماده شیمیایی است جهت حفاظت آثار و گچ‌بریها در معماری. اکسیلامون جهت حفاظت و جلوگیری از موریانه چوب استفاده می‌گردد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی